

تحلیل جامعه شناختی نقش فقر در تجربه کودک همسری

مسعود همتی^۱

کارشناسی ارشد، جامعه شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین

خدیجه گنجی زاده

کارشناسی ارشد، پژوهشگری علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین

مریم فندهاری

کارشناسی ارشد، آموزش ابتدایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین

چکیده

پرداختن به ازدواج کودکان مستلزم شناخت عوامل و زمینه های مؤثر در آن است، در حالی که ریشه های این عمل در کشورها و فرهنگهای مختلف متفاوت است. از این رو مطالعه و بررسی عوامل و پیامدهای این مسئله حائز اهمیت است. ایران، یکی از کشورهایی است که کودک همسری در مناطق مختلفی از آن و به شکل های گوناگونی وجود دارد. برنامه های آموزشی به کودکان دبستانی در مدارس و همچنین برقراری تعامل سازنده با انجمن اولیاء و مربیان برای معرفی دانش آموزان در معرض کودک همسری به پیشگیری از این پدیده پرداخته و همچنین با برگزاری نشست ها و همایشهای راجع به ازدواج زودهنگام از نقطه نظرات و دانش اساتید و کارشناسان مرتبط با این پدیده استفاده نموده تا در ایجاد و ارائه راهکاری مناسب برای رفع این چالش گامی جدی بردارد. همچنین انجمن مذکور میتواند با شناسایی نقاطی از کشور که دارای بیشترین آمار در خصوص ازدواج زودهنگام هستند، به فرهنگ سازی متناسب با آداب و رسوم آن منطقه پرداخته و از رهگذری هماهنگ با آیین و شیوه زندگی مردم آن منطقه پیامدها و معایب و آثار سوء اینگونه ازدواج ها را تبیین نموده و فرهنگ عدم تزویج صغار را در میان آنها رواج دهد.

واژگان کلیدی: فقر، ازدواج، کودک همسری، برنامه آموزشی

^۱ نویسنده مسئول: se.se.danesh1366@gmail.com

مقدمه

از دیدگاه جامعه‌شناسی ازدواج یک قرارداد اجتماعی و ضامن بقای نسل انسان است و آرامش و امنیت در یک جامعه نتیجه ازدواج سالم و محیط آرام بخش خانواده است از دیدگاه اسلام ازدواج ضمن دارا بودن همه ویژگی‌های لازم در حفظ روابط خانوادگی و اجتماعی و بقای نسل و جلوگیری از انحرافهای مختلف، عبادت به شمار می‌آید و راهی است که به کمال انسان منتهی می‌شود (مرادی و همکاران، ۱۳۹۰)، اما ازدواج در سن پایین و قبل از بلوغ فکری کودک را با دنیایی از نیازها و انتظارات برآورده نشده مواجه می‌کند که به مرور اثرات روحی و روانی در فرد می‌گذارد (افتخارزاده، ۱۳۹۴). طبق ماده ۱ کنوانسیون حقوق کودک ازدواج زودهنگام به هر نوع ازدواج زودتر از سن ۱۸ سالگی اشاره دارد که این ازدواج دختران را از خویشتن‌اندان دور می‌کند زیرا آنها ملزم به پذیرفتن نقشهایی هستند که از نظر فیزیکی و روانشناسی برای ایفای آن نقشها آماده نیستند (Reuben, 2014). مسأله‌ای که در این تحقیق بیشتر مدنظر قرار گرفته مسأله گرایش به کودک همسری از طرف دختران نوجوان می‌باشد. در واقع گرایش عبارت است از ارزشیابیهای مثبت و منفی یا احکام ارزشی مطلوب یا نامطلوب درباره اشیاء و اشخاص و وقایع گرایشها چگونگی احساس هرکس را به چیزی نشان می‌دهد. بخشی از این واکنش ممکن است به صورت اظهار عقیده درباره موضوع و بخش دیگر، در رفتار او در برابر آن موضوع جلوه گر شود (زارع شاه آبادی و همکاران، ۱۳۸۹). در واقع ترکیب شناختها، احساسها و آمادگی برای عمل نسبت به یک چیز معین را گرایش شخص نسبت به آن چیز می‌گویند (کلانتری و همکاران، ۱۳۸۹). در این پژوهش گرایش به کودک همسری به معنای شدت تمایل به کودک همسری می‌باشد.

در ازدواج کودکان نابرابری جنسیتی وجود دارد که بیشتر برای دختران اعمال می‌شود. (Khazaei, 2014) پسران نیز در کودکی ازدواج میکنند اما دختران به طور نامتناسبی تحت تأثیر قرار میگیرند. به عنوان مثال در نیجریه ۷۷ درصد از زنان ۲۰-۴۹ ساله قبل از سن ۱۸ سالگی ازدواج کرده اند در حالی که ۵ درصد از مردان در گروه سنی مشابه ازدواج کرده اند حتی در کشورهایی که کودک همسری در آنجا کمتر رایج است نابرابری جنسیتی مشابهی یافت می‌شود به عنوان مثال در جمهوری مالدیو در مقایسه با مردان که ۱۲ درصد را شامل میشود ۱۵ درصد زنان ۲۰-۴۹ ساله قبل از رسیدن به سن ۱۸ سالگی ازدواج میکنند علاوه بر این دختران اغلب با مردان بزرگتر از خودشان ازدواج میکنند (UNICEF 1, 2014). در واقع وضعیت زنان در جامعه نقش مهمی در ازدواج زودهنگام دارد زنان در یک مرتبه پایین در نظر گرفته میشوند و آنها وابسته و خوار شمرده می‌شوند وضعیت پایین زنان در جامعه به دلیل نابرابری است. نابرابری جنسیتی محصول فرهنگی است که در آن کودکان مذکر ترجیح داده میشوند که باعث حقیر تلقی کردن زنان و دختران میشود (Monica, 2013).

بر اساس تعریفی که صندوق کودکان ملل متحد از ازدواج کودکان ارائه میدهد، هر ازدواجی اعم از رسمی یا غیر رسمی که در آن یکی از طرفین یا هر دو زیر سن ۱۸ سال باشند، ازدواج کودکان محسوب میشود بر اساس گزارشهای این سازمان، در سال ۲۰۲۰ تخمین زده میشود که ۶۵۰ میلیون زن تا به حال در کودکی ازدواج کرده اند و سالانه حدود ۱۲ میلیون کودک دختر ازدواج میکنند طبق این گزارشها تا سال ۲۰۳۰، ۹۵۰ میلیون دختر در کودکی ازدواج میکنند. با توجه به ادبیات مطالعاتی در حوزه ازدواج کودکان عوامل مختلفی مانند شرایط زیست محیطی، تحصیلات پایین، وضعیت اقتصادی ضعیف خانواده و هنجارهای اجتماعی به طور قابل توجهی با ازدواج کودک دختران مرتبط است (Stark, 2018: 895-899, *fatus et al* 2021) گزارشها در این زمینه همچنین نشان میدهد که ازدواج کودکان با افزایش چشمگیر احتمال زندگی در فقر مرتبط است. فقر و شرایط نامناسب، اقتصادی یکی از علل اصلی ازدواج کودکان محسوب می‌شود. این پدیده سبب شده است که بسیاری از خانواده‌ها به ویژه در جوامع سنتی و در حال توسعه، مجبور به ازدواج کودکان خود در سنین پایین شوند. در واقع حیات و بقای آنان بستگی به این دارد که خانواده دارای تمکن مالی و توانایی باشد تا نیازهای خود را مرتفع نماید. زنان و

کودک دخترانی که در خانواده های فقیر زندگی میکنند از دسترسی برابر به منابع مشترک محروم میشوند (2017) , (Sophi&Ahonsi, 2019). مطالعات انجام شده در این حوزه نشان میدهد دخترانی که در کودکی ازدواج، کنند نسبت به همسالان خود که دیرتر ازدواج کرده اند کنترل کمتری بر سلامت جنسی و باروری خود دارند این دختران به دلیل شکل و ساختمان بدنی در معرض ابتلا به سوء تغذیه و عوارض دوران بارداری قرار میگیرند آنها حاملگیهای ناخواسته بیشتری دارند و در فواصل کوتاهتری زایمان میکنند. همچنین آنها بیشتر در معرض اختلالات روانی افکار خودکشی و خشونت خانگی هستند (Kamilah & Rosa 4:2019, Efevbera et al, 2021) شواهد حاکی از آن است که ازدواجهایی که در سنین پایین رخ میدهد، بیشتر از ازدواجهایی که در سنین بالاتر رخ میدهد منجر به طلاق میشود (Koski & Jody Heymann, 2018). پرداختن به ازدواج کودکان مستلزم شناخت عوامل و زمینههای مؤثر در آن است؛ در حالی که ریشه های این عمل در کشورها و فرهنگ های مختلف متفاوت است. از این رو مطالعه و بررسی عوامل و پیامدهای این مسئله حائز اهمیت است. ایران، یکی از کشورهایی است که کودک همسری در مناطق مختلفی از آن و به شکل های گوناگونی وجود دارد بنابراین نمیتوان الگو و عاملی یکسان برای این ازدواجها در نقاط مختلف کشور در نظر گرفت بسیاری از این ازدواجها ثبت نمیشوند و آمار دقیقی از میزان این ازدواج ها در استانهای مختلف در دسترس نیست

اهمیت و ضرورت پژوهش

یکی از تأثیرات مخرب ازدواج کودک و در عین حال کم، توجه اثرات منفی است که بر روح و روان کودک از خود به جا می گذارد، به گونه ای که حتی در پسران کمتر از دختران تأثیرش لحاظ میشود (مقدادی و جوادپور، ۱۳۹۶). اکثر دختران در یک ازدواج تحمیلی بسیار اندوهگین و منزوی هستند (احمدی، ۱۳۹۵). زن به عنوان عامل ایجاد محیط آرام در خانه باید از لحاظ روحی و روانی شرایط ایده آل و مناسبی داشته باشد اما با ازدواج زودهنگام دختران در سن پایین در حد یک کالای جنسی از آنها استفاده میشود و این کودک باید بار سنگین زندگی مشترک را به تنهایی به دوش بکشد؛ دختری که با سن پایین مجبور به فرزندآوری و پذیرش مسئولیت تربیت فرزند میشود پس از گذشت چند سال و رسیدن به بلوغ جسمی و فکری و کامل شدن شخصیت متوجه خواهد شد که فرصتهای آموزشی، آزادی انتخاب و حق دوستی و تعامل با هم سن و سالان را از دست داده است در این سالها زن یا اقدام به طلاق می کند و یا دچار افسردگی میشود در حالت اول اگر طلاق بگیرد یک زن مطلقه است و جایگاه اجتماعی اش را از دست خواهد داد و به عنوان فردی شکست خورده در جامعه شناخته میشود این زن در حالت دوم اگر موفق به جدایی نشود دچار افسردگی شده و به عنوان مدیر عاطفی خانواده نمی تواند وظایف خود را به خوبی انجام دهد و اینجاست که نظام خانواده از هم می پاشد (ایمان زاده و همکاران، ۱۳۹۵).

با وجود آمار قابل توجه ازدواج زودهنگام و پیامدهای آن به نظر میرسد که تاکنون پژوهش های اندکی در این حوزه انجام گرفته است (افتخارزاده، ۱۳۹۴). به نظر میرسد که پدیده ازدواج زودهنگام با توجه با آمار رخداد آن و تأثیراتی که میتواند بر کودکان و نوجوانان ساختار، خانواده طلاق و تربیت نسل آینده داشته باشد، نیازمند انجام پژوهشها و بررسیهای بیشتری است تا از این رهگذر عوامل بروز و پیامدهای آن به صورت شفاف مشخص شده و با اطلاع رسانی نتایج این پژوهش ها به مسئولان امر اقدامات و راهکارهایی پیش بینی شود که حتی الامکان از پیامدهای منفی آن جلوگیری به عمل آید.

پیشینه پژوهش

غالب پژوهشهای صورت گرفته در حوزه ازدواج کودکان ابعاد فرهنگی و اقتصادی ازدواج کودکان را مورد مطالعه قرار داده اند بیشتر مطالعات و پژوهشها در این حوزه با روش کمی صورت گرفته که در ادامه متناسب با پرسشهای پژوهش حاضر به بخشی از این مطالعات داخلی و خارجی اشاره میشود

مظفریان (۱۴۰۰) در کتابی با عنوان «گره؛ ازدواج زودهنگام در ایران» نشان داده است که علاوه بر جنبههای حقوقی و، کیفی ثبت نشدن قانونی ازدواج ها و مشکلات اقتصادی - اجتماعی، سهم عمده ای در این ازدواجها دارد. نتایج مطالعه اسدپور و همکاران (۱۳۹۸) در خراسان نشان میدهد که چهار زمینه، خانوادگی، فرهنگی، مذهبی و زیست محیطی در ازدواج کودکان نقش مهمی ایفا میکند

همچنین مقدادی و جوادپور (۱۳۹۶) نیز در پژوهشی به تحلیل علل و زمینهای ازدواج کودکان پرداخته اند. نتایج این پژوهش نشان میدهد که مسائلی مانند فقر عوامل فرهنگی و اجتماعی، زمینه ازدواج کودکان را فراهم میسازد. در پژوهشهای صورت گرفته در خارج از ایران نیز توجه ویژه ای به موضوع کودک همسری شده و از آن به عنوان مسئله ای اجتماعی نام میبرند. بومیک و همکاران (۲۰۲۱) در مطالعه‌ای نشان دادند که ازدواج کودکان در زمینهای مملو از هنجارهای اجتماعی - فرهنگی متأثر از باورهای مذهبی به ویژه در مناطق روستایی بیشتر از مناطق دیگر رخ میدهد. یافته‌های این مطالعه نشان داده است که ازدواج در کودکی علاوه بر از دست دادن فرصتهای تحصیلی دختران را با خطر سقط جنین و بارداری زودهنگام مواجه میسازد.

همچنین نتایج پژوهش کامیلا و رزا (۲۰۲۱) نشان میدهد که تجربه ازدواج و بارداری در سنین کم، کودک دختران را با مشکلات جسمی مانند کم خونی و بیماریهای مقاربتی اختلالات روانی، تعارضات زناشویی و خشونت خانگی روبه رو میکند

فتوسی و همکاران (۲۰۲۱) در پژوهشی با عنوان روندها و همبستگی های ازدواج کودک دختران در یازده کشور غرب آفریقا نشان دادند که تقریباً در همه کشورها، سکونت روستایی تحصیلات پایین وضعیت اقتصادی ضعیف خانواده و اعتقادات مذهبی به طور قابل توجهی با ازدواج کودک دختران مرتبط است.

نتایج مطالعه پاول (۲۰۲۰) در هند نشان میدهد زنانی که در مناطق روستایی و حاشیه ای سکونت دارند نسبت به زنانی که در مناطق شهری زندگی میکنند، بیشتر در معرض ازدواج در کودکی قرار دارند؛ زیرا زنان شهری نسبت به زنان روستایی تحصیل کرده، توانمندتر و آگاه تر هستند. همچنین یافته های این پژوهش نشان میدهد که علاوه بر هنجارهای اجتماعی فرهنگی فقر اقتصادی تأثیر بسزایی در ازدواج دختران دارد. در خانواده های فقیر فرصت و منابع محدودی برای تحصیل و پیشرفت دختران وجود دارد.

افوبرا و همکاران (۲۰۱۹) در یک پژوهش ازدواج کودکان را به مثابه یک فرآیند نشان دادند. آنها عوامل تاثیرگذار مختلفی مانند فقر فقدان تحصیلات، شرایط زیست محیطی و هنجارهای فرهنگی اجتماعی را در ازدواج کودکان نشان دادند. همچنین یافته های آنها حاکی از آن بود که ازدواج در کودکی با خطر سوء تغذیه، بارداری زودهنگام و از دست دادن فرصتهای تحصیلی همراه است.

یافته های حاصل از پژوهش رامبل" و همکاران (۲۰۱۸) در اندونزی با اذعان بر تاثیرگذاری متغیرهایی مانند تحصیلات و محل سکونت کسانی که از میزان تحصیلات پایینی برخوردار بوده و یا بیسواد هستند و همچنین اشخاصی که در روستا و مناطق حاشیه ای زندگی میکنند بیشتر در معرض ازدواج در کودکی قرار دارند؛ در حالی که ازدواج در سنین بالاتر امکان کسب تحصیلات عالی و یافتن شغل بهتر فراهم میشود.

همچنین نتایج مطالعات استارک (۲۰۱۸) با عنوان ازدواج زودهنگام و ساختارهای فرهنگی نشان داد که فقر نابرابریهای اقتصادی جنسیتی دختران را برای شروع فعالیت جنسی در سنین پایین ترغیب میکند فرصتهای تحصیلی اغلب برای دختران قبل از ازدواج محدود میشود در نتیجه ازدواج زودهنگام تنها مسیری است که به دختران اجازه میدهد تا خود را به عنوان یک عامل خودکفا به دیگران معرفی کنند.

با نگاه تحلیلی به پیشینههای اشاره شده میتوان به اهمیت مسئله کودک همسری در جوامع مختلف پی برد. هرچند هر یک از پژوهشهای بررسی شده، دارای نتایج مهم و راه گشایی هستند و مرور آنها در زمینه موضوع تحقیق روشنگر پژوهش حاضر بوده است، با توجه به اهمیت مسئله کودک همسری به منزله یک مسئله اجتماعی، میبایست پژوهشهای جامعه شناسی به رسالت خود با نگاهی موشکافانه پردازند و موضوع کودک همسری را با رویکردی زمینه محور و کاوشی عمیق پیگیری کنند.

اهداف پژوهش

تحلیل جامعه شناختی شرایط علی بافتی و مداخله ای جامعه در به وجود آمدن مسئله کودک همسری بکار بردن استراتژی های حمایتی که زنان برای مواجهه با ازدواج در سنین کودکی دارند

اهداف کاربردی

تأثیرگذاری بر مسئولان امر برای مقابله با عوامل اجتماعی و اقتصادی تأثیرگذار بر گرایش دختران به کودک همسری جلب توجه مددکاران اجتماعی به پدیده کودک همسری و ایفای نقش آنان جهت پیشگیری از این پدیده

سوالات پژوهش

دختران چه درکی از فقر دارند؟

درک آنها از ازدواج در کودکی چیست و آن را چگونه تعریف می کنند؟

چگونه و تحت چه شرایطی تصمیم به ازدواج در کودکی میگیرند؟

کدام شرایط علی بافتی و مداخله ای باعث به وجود آمدن مسئله کودک همسری در میدان مطالعه شده است؟

استراتژیهایی که زنان برای مواجهه با ازدواج در سنین کودکی دارند، چیست؟

کودک همسری برای دخترانی که این پدیده را تجربه کرده اند، چه پیامدهایی به دنبال دارد؟

روش تحقیق

هدف این مطالعه، فهم و تفسیر تجربه گروهی از زنان از کودک همسری است. به همین دلیل، پارادایم تفسیری برای انجام این پژوهش انتخاب شده و از روش نظریهٔ زمینهای گراندد تئوری برای تحلیل دادهها استفاده خواهد شد.

نتایج بخش کیفی

شرایط علی مقوله هایی (شرایطی هستند که مقوله اصلی را تحت تأثیر قرار داده، به وقوع یا گسترش پدیده مورد نظر می انجامند) ازکی و دیگران، (۱۳۹۶).

فقر اقتصادی و تنگناهای مالی

یکی از مهمترین علتهایی که به شکل مؤثری دختران را به سمت ازدواج در کودکی سوق داده نیازهای اقتصادی خانوارهایی بوده که به امید بهبود آن، زندگی و کودکی دخترشان را قربانی کرده اند چشم دوختن به کمکهای مالی خواستگار پولدار و شاغل، یکی از اساسی ترین عواملی بوده که در مصاحبه ها به عنوان دلیلی برای اصرار بر ازدواج زودهنگام ذکر شده است. در چنین مدلهایی از کودک همسری، دختران نوجوان و کودک در حکم قربانیهایی هستند که قرار است با تباهی زندگی خودشان، به سر پا نگه داشتن خانواده کمک کنند شرایط اقتصادی نیز ریشه در نابرابری و تبعیض جنسیتی درون، خانواده ساختارهای فرهنگی و اجتماعی دارد. در خانواده هایی که عمدتاً از لایه های فرودست اجتماعی و اقتصادی هستند ازدواج کودکان به نوعی مکانیسمی در جهت مقابله با فقر و کاهش فشارهای اقتصادی معیشتی فرزانه که در چهارده سالگی ازدواج کرده بود یکی از کسانی بود که احساس محرومیت مفرط در صحبتهايش منعکس میشد او در اینباره میگوید: میگفتند که بهتر است قبول کنید. چون ما همه در یک اتاق بزرگ زندگی می کردیم. شرایط زندگیمان سخت بود. برادری نداشتم که کمک حال ما باشد. به همین خاطر خانواده من قبول کردند که من با این پسر ازدواج کنم تا شاید زندگیمان بهتر شود.

در مصاحبه های انجام شده مشارکت کنندگان بارها به استیصال و درماندگی خانواده در تأمین نیازهای اولیه اقتصادی و معیشتی و ناامنی شغلی، پیش از ازدواج اشاره می کردند. از جمله سعیده که خود در سیزده سالگی به دلیل فقر خانواده مجبور به ازدواج شده گفت: تا کلاس دوم درس خواندم و بعد به مدرسه نرفتم. درس خواندن خرج دارد. ما تعدادمان زیاد بود و مادرم نمیتوانست مخارج ما را تأمین کند. پدرم هم که کار مشخصی نداشت و کارگری می کرد. مدرسه کیف و لباس نیاز دارد و نمیشود بدون وسیله و پول درس خواند. دلم میخواست درس بخوانم زیرا استعدادش را داشتم. مادرم که از پس مخارج زندگی بر نمی آمد ما را بعنوان کمک دستش برد.

فقر فرهنگی آموزشی

فقر فرهنگی زاینده منزلت اجتماعی پایین نوع روابط اجتماعی و تبعیض اجتماعی است. فقر فرهنگی، مفهومی فراتر از فقر اقتصادی دارد فقر فرهنگی، گرسنگی، سوء تغذیه و محدودیت دسترسی به تحصیلات و نیازهای اساسی است (نیازی و دیگران، ۱۳۹۶). تحصیلات و آموزش رابطه ویژه ای با ازدواج زودهنگام دارند. در حالی که ازدواج کودکان موجب ترک تحصیل به ویژه برای دختران میشود، فقدان یا کمبود تحصیلات نیز میتواند منجر به ازدواج کودکان شود همچنین نگرش نامناسب نسبت به تحصیل دختران که ناشی از هنجارهای اجتماعی جنسیتی است نیز در این مسئله تأثیر گذار است. هنجارهای اجتماعی و ارزشهای فرهنگی که نقش دختر را همسری و مادری میداند برای ایفای این، نقش احتیاج چندانی به آموزش و تحصیلات دختر احساس نمی کند. ازدواجهایی که در کودکی رخ میدهند تنها ناشی از فقر اقتصادی نیستند. فقر فرهنگی و آموزشی خانواده ها و خود دختران در میدان تحقیق، یکی از عوامل عمده این ازدواج هاست لطیفه از دیگر مشارکت کنندگانی بود که در جریان ازدواج از تحصیلات خود بازمانده بود صحبتهای او حاکی از اهمیت نداشتن تحصیلات دختران و ارجحیت ازدواج بر تحصیلات در میدان مطالعه بود او که در یازده سالگی ازدواج کرده بود تجربه خود را اینگونه بیان می کند: پدر و مادر من بیسواد بودند و خودم تا کلاس پنجم بیشتر درس نخواندم. زمانی که من ازدواج کردم رسم نبود دخترها زیاد درس بخوانند. برادرم بیشتر سختگیری میکرد و به مادرم می گفت ما نباید به مدرسه برویم و باید ازدواج کنیم. چون در خانواده ما دخترها بعد از ۱۵ سالگی ازدواج میکنند.

ناآگاهی و دانش ناکافی درباره بهداشت جنسی و باروری نیز یکی دیگر از مقوله های مطرح شده در مصاحبه ها بود دختران نوجوان به دلیل فقدان دانش و مهارت های لازم و همچنین عدم دسترسی به اطلاعات و خدمات بهداشت باروری، گروه سنی

آسیب پذیری هستند. بهداشت باروری یکی از ضرورتها و پیش نیازهای رسیدن به توسعه پایدار در جوامع کنونی است (نجم آبادی، ۱۳۹۶). در اظهارات مشارکت کنندگان پژوهش طی مصاحبه بارها به این مسئله اشاره شده است که پیش از ازدواج هیچگونه دانشی برای شروع رابطه زناشویی بهداشت باروری و مشکلات ازدواج زود هنگام نداشتند. در بسیاری از موارد به دلیل الگوهای سنتی در خانواده ها صحبت کردن در این باره نوعی تابوی فرهنگی است. راضیه که در سیزده سالگی ازدواج کرده بود در این باره می گفت:

من درباره رابطه جنسی چیزی نمیدانستم و حتی الان هم خیلی نمیدانم. من خیلی بچگانه فکر میکردم و نمیدانستم قرار نیست همه چیز به خوبی و خوشی بگذرد. با اینکه در خونه خودم سختی و ناداری و جنجال داشتیم، اما فکر میکردم در خونه شوهر قرار است آرامش داشته باشم. وقتی ازدواج کردیم، اوایل شوهرم با من خوب بود و اذیت نمیکرد و دوستم داشت. اما در رابطه جنسی خیلی اذیت شدم و عفونت گرفتم.

شرایط نابسامان خانوادگی

شرایط نابسامان، خانواده اعتیاد و درگیریها و آسیبهای ناشی از آن نیز از جمله مهمترین زمینه هایی بوده که، انگیزه ای برای تمایل دختران به ترک کردن خانه پدری به وجود آورده است؛ زیرا معمولاً خود اعتیاد یک فرد، تنها یکی از صدها آسیب و مشکلی است که برای خانواده او به وجود میآورد به ویژه اگر آن فرد سرپرست خانواده باشد. معمولاً آسیبهای اجتماعی همچون فقر و تهیدستی تنش خشونت خانگی و امثال آن، همراه اعتیاد وجود دارد و تمام اعضای یک خانواده را درگیر می کند. در این میان کودکان به ویژه کودکان دختر اولین کسانی هستند که در معرض آسیب قرار می گیرند. بنابراین طبیعی است که بخواهند به هر ترتیب خانه را ترک کنند. در واقع، ازدواج گزینه مشروع و مقبول آنها برای ترک خانه در چنین شرایطی است. زری که در سیزده سالگی ازدواج کرده بود، می گفت: «پدرم کارگر بود. گاهی کار میکرد و گاهی هم کار نمی کرد. هر وقت خودش دلش میخواست سر کار میرفت. اینجوری بود که گاهی پول داشتیم و گاهی نداشتیم. پدرم آدم خسیسی بود؛ اینجوری نبود که اگر چیزی بخواهیم به ما بدهد. خیلی سختگیر بود. همیشه تا مدرسه یا هر جایی که میرفتیم دنبالمان بود که کاری نکنیم. مادرم را کتک میزد. ما هم بچه بودیم و از او میترسیدیم. مخصوصاً وقتی معتاد شد، شرایط بدتر شد. نه کار میکرد و نه حرف میزد. عالیه از دیگر افرادی بود که هنگام مصاحبه در یکی از محلات حاشیه نشین که زیرساخت و شرایط مناسبی نداشت زندگی میکرد. او دلیل ازدواج خود را شرایط نامناسب خانواده اعتیاد پدر و برادران و تنشهایی میدانست که قبل از ازدواج پدری در خانواده تجربه کرده بود. او وضعیت خانوادگی خود را اینگونه توصیف میکند: فکر میکردم با ازدواج از این شرایط بدی که داشتیم، نجات پیدا میکنم. شوهرم از من خیلی بزرگتر بود. چون فشار مالی زیادی روی ما بود و من خیلی سختی کشیدم. در خونه خودمان و پدر و برادرانم هم بودند و همیشه در خانه دعوا داشتیم. من فکر می کردم همین که شوهرم را دوست دارم و او هم من رو دوست دارد باهم زندگی خوبی داشته باشیم.

تبعیض جنسیتی

نظام خانواده به عنوان یک نهاد شالوده حیات اجتماعی محسوب میگردد. این نهاد بر اعضای خود، به ویژه کودکان و زندگی آینده آنها از طریق فعالیت های اقتصادی، آموزش و پرورش جامعه پذیر کردن فرد اثر میگذارد کودکان در خانواده ای که و به لحاظ اجتماعی اقتصادی و فرهنگی بهنجار، باشد شرایط مساعدتری خواهند داشت بالعکس در ساختار خانوادههای سنتی -مرد پدرسالار به دلیل موقعیت فرادست مردان کنترل منابع مالی و قدرت تصمیم گیری آنها بیشتر است انفعال و تابعیت زنان در چنین ساخت نابرابری پذیرفته شده و باعث میشود که زنان خواست و منافع خانواده خویش را بر خواسته های خود

ترجیح بدهند؛ زیرا زنان درون خانواده و در عرصه اجتماعی در موقعیتهای نابرابری قرار دارند نهاد خانواده نیز الگوهایی مشروع و ساخت یافته اجتماعی را بازتولید میکند تا از این طریق مشروعیت اجتماعی بیابد. حدیثی که در چهارده سالگی ازدواج کرده بود نیز در فرآیند مصاحبه و در توضیح شرایط خانوادگی پیش از ازدواج به موقعیت فرادست پدر و برادر خود در خانواده و تصمیم ازدواج خود اشاره می کند: پدرم سختگیر بود و اجازه نمیداد عروسی یا خانه دوستان برویم. کلاً زندانی بودیم. مجبور بودیم بسازیم و چاره ای نداشتیم. موقع ازدواج هم پدر و هم برادرم اصرار داشتند که من حتماً قبول کنم و نظر من اصلاً مهم نبود.

گاهی دختران عشیره ای یا برای حل اختلافات طایفه ای و خانوادگی ازدواج میکنند. شخصی که از ده سالگی ازدواج کرده بود تجربه خود را چنین بیان میکند «پدرشوهرم من را از پدربزرگم خواستگاری کرده بود. پدربزرگم و پدرم قبول کردند. میگفتند اینطوری خانواده ها نزدیکتر و مشکلات بین ما حل میشوند. چون خانواده شوهرم به لحاظ طبقه و طایفه از ما بالاتر هستند و ما در قدیم با آنها سر زمین مشکل داشتیم. مادرم هم راضی بود. از من نپرسیدند. وقتی که قبولش کرده بودند، به من گفتند.

شرایط مداخله ای

منظور از شرایط مداخله ای عوامل یا شرایطی هستند که بر راهبردهای کنش و واکنش اثر میگذارند. آنها راهبردها را درون زمینه خاصی سهولت میبخشند و یا آنها را محدود و مقید میکنند (ازکیا و دیگران، ۱۳۹۶).

فقر زنان سرپرست

فقر، پدیده ای عام و جهانی است ولی گروههای گوناگون به گونه ای متفاوت از آن متأثر شده اند. هرچند فقر، زندگی افراد و گروههای مختلف را تحت تأثیر قرار میدهد، زنان بیش از مردان در معرض فقر و تبعیض قرار میگیرند از نظر جامعه شناسان، واژه سرپرست خانواده یک اصطلاح توصیفی است و سرپرست خانواده به کسی اطلاق میشود که مسئولیت تأمین نیازهای مادی و غیر مادی را برعهده دارد (شالچی و عظیمی، ۱۳۹۸). زیبا از مشارکت کنندگان پژوهش که در پانزده سالگی ازدواج کرده بود، در این باره می گوید: پدر و مادرم بیسواد بودند. مادرم کار میکرد. درآمدی نداشتیم. خونه ای که توش زندگی میکنیم همین دو تا اتاق هستند و تازه داریم یه اتاق دیگه میسازیم ما چهار خواهر و دوتا برادر بودیم سختی و مشکلات مالی داشتیم. در حدی که مثلاً خانواده، توان این را نداشت که از پس پول وسایل مدرسه همه ما بریاد. گاهی پول مانتو هم نداشتیم. در زندگی کارگری حتی در خانه خود هم از خودمان نداشتیم. در همین محوطه مادر بزرگم یک اتاقی به ما داد. من و چهارتا خواهر و یک برادرم با هم در همین یک اتاق زندگی میکردیم. پدرم خرج و مخارج نمیداد و به سختی میگذرانیدیم به همین خاطر من و مادرم می رفتیم خونه مردم کار می کردیم تا خرجمان را در بیاوریم. پدرم خیلی آدم بی مسئولیتی بود و حتی پول اعتیادش را هم از مادرم میگرفت.

اغلب این زنان سرپرست خانوار به شغلهایی مانند کارهای فصلی در کارخانه ها و کار در منازل دیگران مشغول بودند همچنین فقدان تحصیلات و بیکاری زنان را وابسته به خدمات سازمانهای بهزیستی و فعالیتهای خیریه می کرد. فریده که در چهارده سالگی ازدواج کرده بود درباره شرایط پیش از ازدواجش میگفت: مادرم از پدرم جدا شده بود. پدرم زن دوم داشت و به ما رسیدگی نمی کرد. مادرم خانه بقیه برای کار میرفت یا گاهی در کارخانه تن ماهی کار میکرد و همه درآمدش خرج ما میکرد.

شرایط زمینه ای

شرایط زمینه ای مجموعه ویژگیهای ویژه ای است که به پدیده مورد نظر دلالت کند؛ یعنی محل حوادث و وقایع متعلق به پدیده بستر بیانگر مجموعه شرایط خاصی است که در آن راهبردهای کنش و واکنش صورت می پذیرد (کوربین و اشترواس، ۱۳۸۵).

فقر شهری

فقر شهری، پدیده ای چند بعدی است و شهرنشینان به علت بسیاری از محرومیت ها، از جمله دسترسی نداشتن به فرصتهای اشتغال نداشتن مسکن و زیرساخت های مناسب، نبود تأمین اجتماعی و در دسترس نبودن بهداشت و آموزش و امنیت فردی در رنج و مضیغه اند. فقر شهری تنها به ویژگیهای نام برده محدود نیست و اشاره به اوضاع ناپایدار، به آسیب پذیری و ناتوانی در مقابل آسیبهای نیز نظر دارد (خسروانی و دیگران، ۱۳۹۸). بسیاری از مشارکت کنندگان درباره شرایط زندگی خود در محلات حاشیه نشین به مواردی از قبیل فقر، محیطی خشونت محیطی سکونتگاه های غیر رسمی، فقدان آب آشامیدنی سالم، عدم بهره مندی از مسکن و خدمات مناسب اشاره کرده اند. فقر شهری، افراد را با بسیاری از محدودیتها روبه رو می کند این محدودیتها از طرفی خود زائیده ابعاد مختلف فقر هستند و از طرفی دیگر منجر به بازتولید فقر میشوند. دختران نوجوان در چنین بافت فقیری زندگی و آرزوهای خود را در قالب ازدواج محدود میسازند. برای برخی از آنها نیز ازدواج تنها گزینه مطلوب برای برون رفت از این وضعیت است. آنها به امید زندگی در یک مکان بهتر و یافتن سرپناهی مناسب تر از خانه پدری، تصمیم به ازدواج میگیرند. در حالی که برای بسیاری از آنها ازدواج نه تنها منجر به برون رفت از شرایط نامطلوب خانوادگی، نیست بلکه آنها را در گردونه ای از فقر و شرایطی قرار میدهد که گاه نه تنها بهتر از شرایط پیش از ازدواج، نیست که اسفبارتر نیز هست. فائزه، تجربه خود را از زندگی در چنین شرایطی اینگونه شرح میدهد: اینجا نه برق درستی داریم و نه آب تمیزی داریم. هنوز اینجا برق نیست. خیلی وقتها آب سالم برای خوردن نداریم و از خانه همسایه ها یخ میگیریم. ما قرار بود بعد از ازدواج از اینجا برویم ولی نشد. هنوز پیش مادر و پدرم زندگی میکنیم و نتوانستیم خانه بسازیم. این چندتا اتاق هم برای همه ما کافی نیست ولی میگذرانیم. من اگر ازدواج نمی کردم باید چکار میکردم؟ چاره ای نبود. خیلی ها اینجا زود ازدواج میکنند. من خودم راضی بودم. شوهرم را دوست داشتم. ولی شوهرم بیکار است و پولی ندارد که از اینجا برویم.

زیست مکان ناامن

شرایط زیست محیطی یکی از شرایط زمینه ای است شرایط زیست محیطی نیز میتواند در مجموعه شرایط زمینهای قرار بگیرد که منجر به ازدواج کودکان می گردد. در میدان مورد مطالعه حاشیه نشینی و بدمسکنی ناشی از آن به یک معضل اجتماعی تبدیل شده است. افراد به دلیل نداشتن مسکن مناسب و زندگی در محله های حاشیه ای و عدم دسترسی به آب شرب سالم و شاخصهای بهداشتی در شرایط نامناسب محیطی به سر میبرند. به زعم گیدنز آدمیان برای برخورداری از زندگی کامل و فعال، علاوه بر خوراک پوشاک و مسکن همچنین باید به کالاها و خدمات ضروری مثل حمل و نقل تلفن، بیمه و خدمات بانکی نیز دسترسی داشته باشد برای آنکه جامعه یا اجتماعی بتواند منسجم و یکپارچه شود بسیار اهمیت دارد که اعضای آن از نهادهای همگانی مثل مدارس امکانات درمانی و بهداشتی عمومی بهره مند باشند (گیدنز، ۱۳۹۵). در شرایطی که نسبت بالایی از محرومیت مادی و نرخ بیکاری وجود داشته باشد، افراد ناچارند انتخاب خود را به گزینه های ناخوشایندی محدود کنند که بتواند اندکی آنها را از وضعیت نامطلوبی که در آن به سر میبرند نجات دهد خانواده ها در چنین شرایطی با ازدواج کودکان خود به دنبال یافتن سرپناهی مناسب، کم کردن تعداد مصرف کنندگان، درآمد خانواده و همچنین حفظ امنیت دختران از خطرات احتمالی هستند که ممکن است در چنین شرایطی گریبان آنها را بگیرد؛ زیرا بیکاری و سطوح نازل درآمد، موانع جدی را برای خانواده به وجود میآورد جرم و جنایت و بزهکاری نیز کیفیت زندگی را در چنین محیطهایی متزلزل می کند.

خدیجه که در سیزده سالگی ازدواج کرده بود، میگفت: مادرم همیشه میترسید من با یکی از اینجا فرار کنم. همیشه می گفت اینجا سالم نیست و اگر اتفاقی بیفتد ممکن است پشت سرمان حرف بزنند. وقتی نامزد کردم اصرار داشت زودتر ازدواج کنیم.

مرد پدرسالاری هنجاری

آر.دبلیو. کانل، یکی از کاملترین تعبیرهای نظری جنسیت را مطرح می کند؛ زیرا وی مفاهیم پدرسالاری و مردانگی را در نظریه فراگیر و جامعی درباره روابط جنسیتی، با ادغام کرده است. کانل به این میپردازد که قدرت اجتماعی، مردان، چگونه نابرابری جنسیتی را خلق و حفظ .. کند گفته او، روابط، جنسیتی محصول کنشهای متقابل و فعالیتهای روزمره است. کنشها و رفتارهای مردم عادی در زندگیهای شخصی شان به طور مستقیم به آرایشهای اجتماعی جمعی در جامعه مربوط میشود. این آرایشها در نسلهای متمادی به طور پیوسته بازتولید می شود استدلال کانل این است که همه انواع زنانگیها در موقعیتهای فرودست تحت تسلط مردسالاری قرار دارد. یکی از شکلهای زنانگی، زنانگی مؤکد است این زنانگی تابع منافع و و امیال مردان است مشخصه آن فرمانبرداری و تابعیت است (گیدنز، ۱۳۹۵) در جوامع و فرهنگهای مردسالار مردان نسبت به زنان سهم بیشتری از ثروت و منزلت اجتماعی دارند. در میدان مورد مطالعه که فرهنگ و الگوهای سنتی در آن غالب هستند مردسالاری به منزله هنجاری اجتماعی و فرهنگی پذیرفته شده است رقیه یکی از مشارکت کنندگان پژوهش که در چهارده سالگی به اجبار برادران ناتنی خود ازدواج کرده بود، در اینباره میگفت: من به اصرار برادرهای ناتنی خودم ازدواج کردم. با اینکه دوست داشتم درس بخوانم، ولی جرأت نکردم حرفی بزنم. بعد از اینکه پدرم فوت کرد، برادرانم، بزرگتر ما بودند. زنان در چنین فرهنگهایی می آموزند که همواره قدرت مردان را بپذیرند و به آن اعتبار ببخشند. در میدان مورد مطالعه ازدواج بسیاری از دختران با تصمیم گیری مردان خانواده اعم از پدر و برادران و گاه عمو و پدربزرگ نیز همراه است. اطاعت از مردان در امر ازدواج، رواج دارد. گل بیبی یکی دیگر از مشارکت کنندگانی است که به این جنبه از مردسالاری اشاره میکند: از وقتی یادم می آید حق نداشتیم روی حرف پدرمان حرف بزنیم. با برادرها هم همین طور. چون برادرها از من و خواهرم بزرگتر هستند و ما همیشه از آنها حساب میبردیم. الان هم که من ازدواج کردم، با شوهرم اگر حرفی یا چیزی پیش بیاید من ساکت میشوم. اگر بخوام کاری بکنم یا جایی بروم، حتماً باید از او اجازه بگیرم. ولی او خودش اینطوری نیست و شبها دیر خانه می آید.

بحث و نتیجه گیری

بطور کلی این پدیده در سه دسته کلی علل اجتماعی فرهنگی، علل اقتصادی و علل قانونی و حقوقی قابل طرح است. مهم ترین عامل اقتصادی کودک همسری، فقر است. خانوادهها معمولاً برای ازدواج دخترشان پولی بابت مهریه و شیربها و... مطالبه می کنند. بنابراین، ازدواج دختر در سنین کودکی نه تنها از هزینههای خانوار شامل هزینه تغذیه، تحصیل و پوشاک کم می کند، بلکه سود و منفعت مادی و اقتصادی نیز برای خانواده فراهم می کند. به خصوص در جوامعی که با بحران مواجه هستند، ازدواج زود هنگام دختر را راهکاری برای محافظت او از خشونت جنسی می دانند. به همین دلیل پدیده کودک همسری در هنگام بروز جنگ، بی ثباتی های اقتصادی و رسیدن جامعه به خطوط قرمز خشونت افزایش می یابد.

در زمینه علل اجتماعی و فرهنگی می توان به بحث سنت، عرف و رسم اشاره کرد. در بیشتر جوامع سنتی زن به عنوان ناموس و شرف قلمداد می شود. از این رو در این جوامع برای حفظ ناموس و شرف به ازدواج دختران در سنین کودکی رضایت می دهند. خصوصاً در مناطقی که دختران امنیت زیادی ندارند از این رو از طریق ازدواج در سنین پایین سعی می کنند به حفاظت از آنها بپردازند.

از سوی دیگر بحث باکره بودن دختران به هنگام ازدواج نیز بحث کنترل رفتار جنسی دختران را به دنبال خواهد داشت که چه بسا از طریق ازدواج زودرس، این کنترل ممکن است بهتر صورت بگیرد. نکته دیگر بحث تحکیم روابط خانواده ها و حتی قبایل از طریق این نوع ازدواج است. حل و فصل اختلافات و نزاع های خانوادگی و قبیله ای که در قالب بحث مبادله اجتماعی مطرح می شود معمولا از طریق ازدواج حل و فصل می شود. مورد بعدی بحث شیوع برخی باورهای فرهنگی یا کلیشه های جنسیتی راجع به زنان است. به این دلیل که زنان فساد پذیرتر هستند و باید مورد محافظت قرار بگیرند و یا حتی اینکه دختران کم سن و سال تر فرمانبردارتر هستند. طبیعتا ازدواج آنها در سنین پایین سبب تحکیم بنیان خانواده می شود. بابایی در درخاتمه افزود: به یقین به دلیل همین باورها و کلیشه های فرهنگی است که باعث می شود مردانی در سنین بالا خصوصا در ۵۰ سالگی با دخترانی در سنین پایین برای مثال ۱۳ سالگی ازدواج کنند و نسبت به این نوع ازدواج ها رضایت خاطر داشته باشند.

علت اینکه چرا مساله کودک همسری همچنان به لحاظ فرهنگی وجود دارد، به این خاطر است که این امر ریشه در هنجارها، عادت واره ها، روابط خانوادگی و خویشاوندی ما در این سرزمین دارد. این پدیده تنها یک علت ندارد. بلکه هم اکنون شبکه های اجتماعی، فضاهای مجازی و ... به این امر دامن می زند و به انتشار اخبار مربوط به کودک همسری می پردازند. پس به نظر من این امر یعنی کودک همسری ریشه در عادت واره های ما داشته و نیز دارد. وقتی دختری به سن ۷ یا ۸ سالگی می رسد از نظر مردمان آن دوره توان ازدواج را داشته است ولی امروزه ما فکر می کنیم فرد باید مهارت های فردی و زناشویی لازم را داشته باشد تا وارد زندگی زناشویی شود.

بحث دیگر بحث سنت های ما است. دختران از گذشته تا به امروز در بستر قدرت تعریف می شدند. این قدرت همچنین سلسله مراتب نیز دارد. وقتی پدری در ازای دریافت ۱۵ میلیون تومان به عقد دخترش راضی می شود در واقع این دختر برایش قدرت و توانمندی محسوب می شود. در مناسبات پادشاهان در این سرزمین همیشه دختر بوده که باعث پیوند خانواده ها و حفظ ثروت می شد. هم اکنون نیز در مناسبات قدرت باز دختران از طریق ازدواج هستند که زمینه ساز شکل و پیدایش قدرت هستند. بحث دیگر بحث عدم آگاهی است. منظور از عدم آگاهی، عدم آگاهی نسبت به حقوق شهروندی و حقی است که هر فرد نسبت به زندگی دارد. به نظر من این مسائل نسبت به دختران و زنان ما نادیده گرفته شده است

منابع

- ابراهیم نیا وحیده و زهره عبدی دانشور (۱۳۹۸) ناکامی در سیاست ساماندهی تمرکز جمعیت در تهران، فصلنامه شهرسازی و معماری دوره یازدهم شماره ۲۳، تابستان، ۹۵-۱۱۰
- احمدی، کامیل (۱۳۹۶) ظنین سکوت پژوهشی جامع در باب ازدواج زود هنگام کودکان در ایران تهران، شیراز
- ازکیا مصطفی و دیگران (۱۳۹۶) روشهای پژوهشی کیفی از نظریه تا عمل، تهران،
- بخارایی احمد (۱۳۹۴) تحلیلی بر عوامل فرهنگی اجتماعی مؤثر بر نابرابری جنسیتی مطالعه زنان متأهل ۲۰-۴۹ سال شهر اصفهان، مطالعات توسعه اجتماعی، فرهنگی سال چهارم، شماره ۳، ۵۹-۸۲
- کیهان اسدپور، عهدیه و دیگران (۱۳۹۸) فهم مسئله ازدواج در دوران کودکی از نگاه کودک- زنان ازدواج کرده خراسانی» بررسی مسائل اجتماعی، ایران شماره ۱، ۱۶۷-۱۹۴
- مقدادی، محمدهدی و مریم جوادپور (۱۳۹۶) تأثیر ازدواج زود هنگام بر سلامت جنسی کودکان و سازوکارهای مقابله با آن حقوق، پزشکی سال یازدهم شماره ۲۰

- Ahonsi, B., Fuseini, K., Nai, D., Goldson, E., Owusu, S., Ndifuna, I., ... & Tapsoba, P. L (2019) Child marriage in Ghana .evidence from a multi-method study. *BMC women's health*, 19(1), 1-15.
- Gastón, Colleen Murray, Christina Misunas, and Claudia Cappa. 2019. "Child Marriage among Boys .A Global Overview of Available Data." *Vulnerable Children and Youth Studies* 14(3) .219– 228. <https://doi.org/10.1080/17450128.2019.1566584>.
- DePoy, E. & Gitlin, L (2005) *Introduction to Research .Understanding and Applying Multiple Strategies*. Michigan, Mosby.
- Efevbera, Y., Bhabha, J., Farmer, P., & Fink, G (2019) Girl child marriage, socioeconomic status, and undernutrition .evidence from 35 countries in SubSaharan Africa. *BMC medicine*, 17(1), 1-12.
- Hull, K. E (2002) "Review of Masculine Domination", *Social Forces*, Vol.81, No.1, p.p 351-352.
- Koski, A., & Clark, S (2021) Child marriage in Canada. *Population and Development Review*, 47(1), 57-78.
- Kohno, A., Dahlui, M., Farid, N. D. N., Safii, R., & Nakayama, T (2020) Why girls get married early in Sarawak, Malaysia-an exploratory qualitativestudy. *BMC women's health*, 20(1), 1-13.
- Koski, Alissa, and Jody Heymann. 2018. "Child Marriage in the United States, How Common Is the Practice, and Which Children Are at Greatest Risk?, Child Marriage in the United States." *Perspectives on Sexual and Reproductive Health* 50 (2), 59–65. <https://doi.org/10.136>
- Kamilah, F., & Rosa, E. M (2021) Sexual experiences of girls engaged in child marriage, A review of qualitative. *Jurnal Kedokteran dan Kesehatan Indonesia*, 12(1), 77-89.
- Lewis, A (1974) *Children of Sanchez*. Translated by Heshmatollah Kamrani. First Volume, Tehran, Hermes.
- Paul, P (2020) Child marriage among girls in India .Prevalence, trends and socioeconomic correlates. *Indian Journal of Human Development*, 14(2), 304-319.
- Sofi, M. A (2017) Child marriage as a social problem and its impacts on the girl child. *International Journal of Advanced Education and Research*, 2(4), 93-95.
- Stark, L (2018) Early marriage and cultural constructions of adulthood in two slums in Dar es Salaam. *Culture, health & sexuality*, 20(8), 888-901.
- Rumble, Lauren; Peterman, A.; Irdiana, N.; Triyana, M.; Minnick, E. (2018) An empirical exploration of female child marriage determinants in Indonesia, *Springe Nature*, 27 March
- Tenkorang, E. Y (2019) Explaining the links between child marriage and intimate partner violence .Evidence from Ghana. *Child abuse & neglect*, 89, 48-57.
- Yaya, Sanni; Kolawole Odusina, E.; Bishwajit, G (2019) Prevalence of child marriage and its impact on fertility outcomes in 34 sub-Saharan African countries, *BMC International Health and Human Rights*